

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

NOVI PRILOZI ZA POVIJEST RIJEČKE NARODNE ČITAONICE

IRVIN LUKEŽIĆ: *U TERPSIHORINU HRAMU*

Rijeka: Gradska knjižnica Rijeka, 2019.

Gradska knjižnica Rijeka 2019. je godine obilježila 170. obljetnicu osnutka Narodne čitaonice, čiji je sljedbenik. Nastala u vrijeme značajnih inicijativa za postupnom afirmacijom malih naroda koji su se nalazili u podređenome položaju pred političkim i kulturnim centrima moći, Narodna čitaonica omogućavala je i poticala razgovore na narodnome jeziku, druženja njezinih članova te ostalih aktivnosti (ples, pjevanja, glume) kojima se promovao hrvatski patriotizam, čime se uspješno suprotstavljala aktualnim talijanizatorskim nastojanjima. Od devetnaestostoljetnog okupljališta mladoga hrvatskoga građanstva, koje se radom na kulturnom i obrazovnom polju, zalagalo za postizanje nacionalnoga jedinstva, do današnjega mjesta otvorene demokratičnosti i potpune dostupnosti informacija, Čitaonica je prošla put dugotrajne i složene transformacije. Kontinuitet njezina rada, ali i stremljenja za profesio-

nalnim osuvremenjavanjem, potvrđuje i činjenica da su se iste 2019. godine navršile još dvije značajne obljetnice, a to su 50 godina postojanja bibliobusne službe te 5 godina rada s 3D print tehnologijom. Tom je prigodom objavljena knjiga *U Terpsihorinu hramu*, prof. dr. sc. Irvina Lukežića. U njoj autor progovara o doprinosima osoba koje su se istakle u okviru osnutka i rada *Narodne čitaonice riječke* u periodu nakon četrdesetosmaških revolucionarnih događaja. Minucioznim uvidom u rad Čitaonice podastire se slika opće društvene, političke i kulturne situacije Rijeke toga doba. Problematika riječkoga kulturnoga kruga devetnaestoga stoljeća do danas je slabo razjašnjena u domaćoj znanosti. Dramatična politička zbivanja emanihala su tvrdnjama kako je taj grad bio nacionalno otuđen, što je povijesna neistina. Stoga se zanimanje za istraživanjem riječke devetnaestostoljetne nacionalne i kulturne problematike postavlja kao nasušna

potreba u hrvatskoj znanstvenoj historiografiji. Reinterpretacijom povijesnih okolnosti i kritičkim propitkivanjem uloge određenih istaknutih figura u tom kontekstu, pruža se doprinos drugačijem i suvremenom pogledu na riječki hrvatski kulturni krug i njegovu tradiciju koja je važna sastavnica našega nacionalnoga i kulturnoga identiteta.

Autor u svojoj knjizi devetnaesto stoljeće promatra kao osobitu epohu značajnu po inovativnim konceptima i praksama kojima se najavljuje utemeljenje moderne hrvatske nacije. Do polovine devetnaestoga stoljeća Rijeka postaje lučko-trgovačkim te pomorsko-industrijskim središtem, u prometnom smislu sve više povezanim s istočnim (mađarskim) područjem Habsburške Monarhije. Duhovno-kulturni uspon grada očituje se u radu *Adamićeva kazališta* (1805), odnosno *Teatra civica* (od 1845), u pokretanju prvoga riječkoga novinskog glasila *Notizie del Giorno* (1813.) te u stvaranju prvoga muzeja u Hrvatskoj, smještenog na prostoru trsatskoga Kaštela. Budući da su Mađari uvidjeli prednosti neposrednoga prodora u svijet preko hrvatskoga mora, njihov interes sve izraženije počinje poprimati političke dimenzije. Tih godina lokalnu političku situaciju otežavao je i sloj privilegiranih građana *Fiumana*, koji se iskazivao kao anaciona-

lan, proaustrijski i promađarski. Ipak, godine 1848. Rijeka napokon biva pripojena Hrvatskoj, pod čijom vlasti ostaje do 1870. Iznenadno buđenje narodnoga života uzrokovalo je stasavanje nekih značajnih inicijativa. Jedna od njih ostvarila se već sljedeće godine, osnivanjem *Narodne čitaonice Riečke*. Upravo je ta institucija pripomogla afirmaciji hrvatskoga jezika i književnosti, što se uvelike ostvarivalo i kontinuiranim izvođenjem diletantske glume na narodnome jeziku. Pojava „hrvatskoga teatra” postupno je istisnula primat dotadašnjemu društvenom i kulturnom središtu grada – *Adamićevu kazalištu* te vremenom stvorila preduvjete za ozbiljna razmišljanja o osnutku novoga hrvatskog kazališta u Rijeci. Osobit značaj u smislu kulturno-prosvjetiteljskih aktivnosti te očuvanju hrvatskoga nacionalnog identiteta u Rijeci imao je prvi predsjednik Narodne čitaonice, Sigismund pl. Farkaš (1819 – 1898). Stoga prva cjelina knjige *U Terpsihorinu hramu* donosi potret ovoga aktivnoga pripadnika hrvatskoga narodnog preporoda u Rijeci, službenika riječke Pomorske uprave i prisjednika Sudbenoga stola te mlađega brata također istaknutoga preporoditelja, književnika, političara i znanstvenika Ljudevita Farkaša-Vukotinovića. Rekonstrukciju života i rada Sigismunda Farkaša autor započinje re-

ferencom na plemićke korijene njegove obitelji koja je, oko 1760. godine u Slavoniju doselila iz Mađarske. Rođen u Zagrebu, Sigismund pl. Farkaš se zahvaljujući društvenom i obiteljskom ozračju roditeljskoga doma zarana upoznao s bidermajerskim tipom plemićke i građanske kulture. Sazrijevši u duhu preporodnoga doba, dolaskom u Rijeku na službu gubernijskoga koncipista, svoj patriotizam dokazuje kada jedini u gradu u to vrijeme (četrdesetih godina) nosi surku, koja je kao ilirski simbol nacionalnoga identiteta bila oprečna velikaškoj odori hrvatskih mađarona. O tome svjedoče prilozi koje autor inkorporira, a riječ je o putopisnome izvještaju Sigismundova starijeg brata Ljudevita Vukotinovića, ali i dnevniku Ljudevita Rakovca te segmentu iz *Putositnica* Antuna Nemčića Gostovinskog. Aktivniju ulogu u afirmaciji narodnoga života Farkaš zadobiva 1849. godine. Kao član upravnoga odbora *Narodnoga hrvatskog društva*, utemeljenog na inicijativu Josipa Bunjevca s ciljem rasprostranjivanja i učvršćivanja narodnoga duha u Rijeci, sudjeluje u osnivanju *Društva Narodne čitaonice Rēčke*. Kao njezin prvi predsjednik, zalagao se za stasavanje narodnoga duha, što je činio i uvođenjem kazališnih komada na narodnome jeziku. Autor minuciozno opisuje kako je tekao društveni život grada toga

vremena te donosi niz članaka objavljenih u *Narodnim novinama* s početka pedesetih godina, koji su izvještavali o djelovanju Čitaonice, a u kojima se govori o konkretnim dramskim naslovima koji su se ondje izvodili. Ne zaobilazi referirati se i na ostale Farkaševe suradnike, pa se rekonstruira čitav splet osoba uključenih u kulturni krug Rijeke, od kojih se posebno ističu Antun pl. Vakanović i Avelin Čepulić. Potonji je skupa s Farkašem 1854. godine premješten s pozicije *prisjednika kod riječkog Sudbenog stola*, čime je Čitaonica neminovno zapala u krizu. Autor napominje kako je unatoč tome i u vrijeme neoapsolutizma *Čitaonica ipak ostala neka vrsta relikta što uporno podsjeća na to burno doba* (1848, op.a.), *neka vrsta trna u oku nadobudnim riječkim patriotima*. Iako je Farkaš odlaskom iz Rijeke, prvo u Križevcima, a potom u Zagrebu, uspješno nastavio svoju karijeru u državnoj službi (vrhunac je dotakao kada je postao kraljevskim septemvirom – vijećnikom hrvatsko-slavonskoga Stola sedmorice), Rijeka mu je zahvalna na tome što je, kako autor zaključuje, bio *spiritus movens Hrvatske narodne čitaonice* te je imao ključnu ulogu u očuvanju hrvatskoga nacionalnoga identiteta u tom gradu ključna.

Druga cjelina knjige odnosi se na, kako se napominje *Rijeku u doba neoapsolutizma*, u kontekstu čega posebno razrađuje lik i djelo Vatro-

slava Vinka Medanića (1805 – 1856). Autor navodi *kako je riječ o neobično značajnom riječkom građaninu svoga vremena, danas nažalost zaboravljenom, koji se istaknuo na mnogim područjima, od gospodarstva, preko kulture i javnoga života do politike i tako ostavio značajan trag u svoje vrijeme*. U knjizi se posebno ističu Medanićeve prijateljske veze sa znamenitim češkim i slovačkim književnikom i preporoditeljem Janom Kollárom (1783 – 1852) te s vođom ilirskoga pokreta Ljudevitom Gajem (1809 – 1872). Tako se saznaje kako su obojica prilikom svojega posjeta Rijeci (1841) odsjeli upravo u Medanićevo domu, koji se nalazio na današnjemu Koblerovu trgu. Autor donosi i segment Kollárova životopisa gdje on izvještava ne samo o svojim dojmovima koje je stekao boraveći kao Medanićev gost nego se dotiče i aktualne društvene situacije u Rijeci te njezinu reflektiranju na jezičnu sliku među tamošnjim građanima. Govoreći o Medanićevoj javnoj, gospodarskoj, kulturnoj i političkoj djelatnosti, autor napominje kako se četrdesetih godina zalagao za izgradnju željeznice Sisak – Karlovac – Rijeka, a bio je i jednim od direktora društva *Societa per la strada ferrata Vukovar – Fiumana* (sklopljenog 1845. godine). Također, zabilježen je kao jedan od osnivača *Narodne čitaonice riečke* i ujedno njezin prvi potpredsjednik, a od 1848.

godine sudjelovao je u državnim poslovima u Hrvatskoj i Beču.

Treća cjelina knjige bavi se razmatranjem veza između Riječke narodne čitaonice i dubrovačkih književnika. Govoreći o njezinome kazališnome repertoaru, autor se referira na izvedbu tragedije *Mejrima*, Dubrovčanina Matije Bana, koja se u Rijeci održala 1853. godine. U tu svrhu donosi podroban izvještaj iz *Narodnih novina*, koji je sastavio Nikola Borojević. Osim Bana, autor spominje i Antuna Paska Kazalija, kao redovitoga člana *Narodne čitaonice riečke*, koji je u tome gradu 1862. napisao svoju napitnicu *Puna srdca, pune čaše!* objavljenu u *Glasonoši*. Iste je godine nastao i spjev *Grobnik*, kao i pjesma *Na Rieci*, a obje tematiziraju posvećenje županijske zastave na Grobničkom polju. Kao sljedećega velikoga dubrovačkog književnika koji je na neki način obilježio rad riječke čitaonice, autor navodi Ivana Franova Gundulića, otkrivajući činjenicu kako su prilikom otkrivanja njegova spomenika u Dubrovniku 1893. godine, *Narodnu čitaonicu riečku* zastupali posebni izaslanici, koji su u ime *društva položili lovor-vijenac*. Na kraju, riječ je i o Ivi Vojnoviću, čija je drama *Gospođa sa suncokretom* u Rijeci izvedena početkom siječnja 1912. godine, kao i epska balada *Smrt majke Jugovića*. Autor donosi izvještaje koje je o tim događajima zabilježio Supilov *Riečki*

novi list, kao i uvodno Vojnovićevo obraćanja riječkoj publici, netom prije čitanja svoje tročinke *Gospođa sa suncokretom*. Iste su novine izvijestile i o predavanju urednika zadarskoga *Narodnog lista* Vinka Kisića na temu Vojnovićeve *Dubrovačke trilogije*, koje se 1914. godine održalo u Čitaonici, a znamenito je kako je ta ustanova upriličila Svečanu akademiju prigodom šezdesete obljetnice Vojnovićeva života (19. listopada 1917. godine) prilikom čega je o pjesniku govorio prof. dr. Stijić, što je također u knjizi citirano.

Četvrta i posljednja cjelina knjige, oslikavajući lik i djelo hrvatskoga glumca i prvaka drame Andrije Fijana (1851 – 1911), progovara o njegovim riječkim gostovanjima, ali i daje posemašnu sliku kazališnoga života u Hrvatskoj osamdesetih godina devetnaestoga stoljeća. Osobito su zanimljiva svjedočanstva o staroj zgradi zagrebačkoga kazališta, smještenoj na Markovu trgu, u kojoj je Fijan djelovao. Također, značajne su i kritike Antuna Gustava Matoša, Milutina Cihlara Nehajeva, Augusta Šenoe, Josipa Pasarića, Stjepana Miletića te Branka Gavelle, koje progovaraju o Fijanovim umjetničkim i glumačkim kompetencijama, ali i o njegovoj markantnoj i zanosnoj pojavi. U kontekstu kazališne umjetnosti u Rijeci toga doba, kada je grad bio u rukama Mađara, autor se referira na

onodobne društvene pojave, negativno kritizirajući nejedinstvenost lokalne inteligencije što je dovelo do pasiviziranja kulturnoga života. Zamor koji se očitovao i u radu Čitaonice, prekinulo je gostovanje Andrije Fijana, koji je ondje 1883. godine izveo dramu *Jegjupčanin* Julija Rorauera, o čemu svjedoči citirani govor tadašnjega potpredsjednika dr. Ivana Kiseljaka. U profesionalnome radu ovoga umjetnika osobito je važna bila njegova izvedba *Hamleta*, u kojoj je odigrao naslovnu ulogu, a s kojom se i pred riječkom publikom proslavio 1907. godine. Autor izvještava kako je iste godine, Markovićeve pokrajinska kazališna družina iz Zagreba u dvorani riječke *Narodne čitaonice* upriličila raznovrstan kazališni program. Time se, kako kaže: *Čitaonica dokazala kao značajan kulturna institucija, sposobna za veće programske iskorake i organizaciju ne samo kulturno-prosvjetnih nego i umjetnički relevantnih projekata, dovodeći u riječku sredinu respektabilna glumačka imena*. Riječ je o naslovima poput primjerice Sudermanova *Zavičaja*, Gogoljeva *Revizora*, Rakšanjinova *Nastupa* ili Miletićeva *Grofa Paližane*. Osobito je zanimljiv podatak kako je godinu dana nakon Fijanove smrti, riječka Narodna čitaonica tome velikom glumcu upriličila *hommage* u kojemu je sudjelovala Fijanova suradnica Marija Ružička-Strozzi. Poglavlje autor zaključuje

riječima kako se tek četrdeset godina nakon Fijanove smrti (1953) na hrvatskome jeziku u Rijeci ponovno izvela Shakespeareova tragedija *Hamlet*, s Veljkom Maričićem u naslovnoj ulozi, koji te godine postaje dio stalne postave riječkoga HNK-a.

U cjelini gledano, *U Terpsihorinu hramu*, Irvina Lukežića, knjiga je koja na dinamičan način prati ljude i događaje koji se isprepliću oko temeljne teme, a to je osnutak, uloga i značaj riječke Narodne čitaonice u vrijeme devetnaestostoljetne složene kulturne, društvene i političke stvarnosti. Njome se otkriva mnoštvo dosad nepoznatih, ali i zanemarenih činjenica iz povijesti ne samo te ustanove nego i čitavoga grada, pa se dobiva uvid u vremenski kon-

tekst koje se može smatrati zrcalom suvremenih društvenih procesa i kulturnih zbivanja. Upravo Čitaonica predstavlja sponu između tog blistavog razdoblja lokalne prošlosti, kada je svaki pojedinačni čin bio dijelom u mozaiku općih nacionalnih stremljenja, s današnjicom u kojoj svojim kontinuitetom svjedoči o često puta zanemarenim povijesnim istinama ovoga grada i njegovojosebujnoj intelektualnoj tradiciji. Zbog njezine duboke involviranosti u sve tijekom devetnaestostoljetnoga kulturnoga i nacionalnoga života, riječku Čitaonicu, osim kao književno središte grada uistinu valja promatrati kao hram starogrčke zaštitnice plesa i glazbe te jedne od devet Muza – Terpsihore.

Ivona Smolčić